

ՀԱՅՆ Ի ԳԵՐՈՒԹԵԱՆ.

— «Ելլ համբերից ես անձանձիր
Եւ զայս միայն խորհեցայց.

— «Ե՞րբ յարիցէ Տէր վրէժխնդիր
Եզգին և ինձ առնել այց » :

Դու ի վանդակ, ես ի կապանս

Ետ գերեցաք մեք, թըռչնակ,

Դու սրգայիր քոյդ չըւառ կեանս,

Ես՝ հայրենեացս ըզվիճակ:

Եւ երկոքեանս յոյժ տարփացեալ

Յազատութիւն և ի սէր՝

Յանդ զայսոսիկ ի սիրտ յուզեալ

Մեք ողբայաք զօր զիշեր:

Ո՛հ, դու թըռեա՛ր . . . յազատութեան

Երդ սըլանաս երկնաճեմ,

Իսկ ի բանտի ես հէզ միայն

Սապեալ ձեռամբ զուր հեծեմ:

Թըռչնակ սիրոյ, դու յանտառին

Գեղեղեսցես քոյդ զաշնակ.

Երձակեցից ես թախծազին

Թառաշս երգոց փոխանակ:

Ընդ շինեսցես ըզբոյն փափկիկ,

Չազուցդ ընդ տես բերկրեսցիս.

Ետ ես զնիցեմ՝ անաշխարհիկ

Լըքեալ ըզտուն, սիրելիս:

Ե՛րթ արդ ողջամբ և վայելեա՛

Յերջանկութեանդ, զոր զըտեր,

Մի մոռացիս, և զիս երգեա՛

Ջայն որ ցաւոցդ էր ընկեր:

Ելլ համբերից ես անձանձիր

Եւ զայս միայն խորհեցայց.

— «Ե՞րբ յարիցէ Տէր վրէժխնդիր

Եզգին և ինձ առնել այց » . . .

ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՄԱԼԽԱՍԵԱՆՅ.

ԱԶԳԱՅԻՆ

Ի Վ Ի Ե Ն Ն Ա Յ Ի .

Վիէննայի Հայեր. — Եկեղեցւոյ խնդիր. — Հայերէն
ղրքեր եւ զիտնական Պ. Միլլէր Հայադէտ. — Միսի-
Պարեան վանք:

Նախընթաց նամակներէցս մէկի մէջ
ասած էի որ՝ չկայ Արեւմտեան Եւրո-
պայում փոքր ի շատէ նշանաւոր քա-
ղաք, ուր չլինէին Հայերը կամ չլինէր
որ եւ իցէ յիշատակ Հայոց ազգի մե-
սին: Այդպիսի քաղաքներից մէկն է եւ
Աւստրիայի մայրաքաղաք Վիէննա: Հա-
յոց վաճառականները արդէն վաղուց
շարունակում են իւրեանց առեւտրա-
կան յարաբերութիւնները ոտրա հետ:
Հայոց երիտասարդները վաղուց սկսել
են բարձրագոյն գիտութիւններ ուրո-
նել սորա Համալսարանի մէջ:

Վիէննայի մէջ կան երկու տեսակ
Հայեր՝ մշտաբնակ եւ ժամանակաւոր.
առաջինքը այժմ հազիւ 25—30 հոգի
են, բայց ներկայ պատերազմից առաջ
աւելի շատ են եղած. սոքա ըստ մեծի
մասին երիտասարդ կամ չամուսնացած
մարդիկ են, բայց կան եւ երեք — չորս
ընտանիք, որոց կէսը տարաբախտաբար
Գերմանացուհիք են: Այս մշտաբնակ
Հայերը ունին կանոնաւոր գրասենեակ-
ներ (բիւրօ) եւ ընդարձակ առուտուր են
վարում. մեծագոյն մասը ապրանք է
ուղարկում Տաճկաստան եւ այն տեղից
ստանում է հում մթերքներ. իսկ փոք-
րագոյն մասը յարաբերութիւն ունի
Ռուսաստանի հետ, մանաւանդ Թիֆլի-

զի՛ Ախալցխայի Աղէքսանդրապօլու եւ Երեւանի հետ։ Սոցա մեծագոյն մասը Տաճկաստանցի են։ Կան նաեւ Վալաքիայից, եւ շատ քիչ Ռուսաստանից, բայց ամենքը շատ գեղեցիկ խօսում են Հայերէն Կ։ Պօլսոյ ոճով։ Ժամանակաւոր Հայերը ընդհակառակն մնում են Վիէննայում կարճ միջոցով, դռքաբալիս են այս տեղ Տաճկաստանից եւ Ռուսաստանից ապրանք գնելու եւ իւրեանց տեղերը ուղարկելու համար։ դոցա դասակարգին պատկանում են եւ այն բաւական բազմաթիւ ճանապարհորդ Հայեր մինչեւ անգամ ընտանիքներ, որք ամառը գնալով Գերմանիայի հանքային ջրերի վերայ՝ անցնում են Վիէննայով։

Վիէննայի մշտաբնակ Հայերը լի են աղնիւ եւ ազգասիրական զգացմունքներով։ պակաս չէ նոցա մէջ եւ կրօնական բարեպաշտութիւնը, բայց տարաբախտաբար զուրկ են Ս։ Հաղորդութիւնից եւ Ժամասացութիւնից, վասն զի չկայ այս տեղ ո՛չ եկեղեցի կամ աղօթատուն եւ ո՛չ մշտական քահանայ։ Անցեալ տարի պատահմամբ եկած է այստեղ Երուսաղեմի միաբան Եղեկիէլ վարդապետ Արաբեան յատկապէս տկարութեան պատճառով։ Այս աղնիւ եւ եռանդոտ երիտասարդ Վարդապետը սկսել է յորդորել տեղւոյս Հայազն ժողովուրդը մի աղօթատուն հաստատել։ Հայերը համակրել են այդ մտքին եւ ինքեանք եւս սկսել են աշխատել, բայց մեծ գծաւարութիւնների հանդիպել են Աւստրիոյ պետութեան եւ մանաւանդ կաթոլիկ հոգեւոր իշխանութեան կող-

մից։ Եղեկիէլ Վարդապետը՝ բաւական առողջութիւն գտնելով իւր աչքի տկարութեան՝ կարծեմ պիտի շուտով վերագառնայ Երուսաղէմ, բայց ինչպէս նկատեցի մի քանի պատուաւոր անձանց խօսքերից՝ նոքա միտք ունին անպատճառ գլուխ բերել այս գործը։

Կամենալով միշտ ծանօթ լինել ազգային գործերի հետ՝ Վիէննայի Հայերը որոշել են միշտ գումարուիլ երկու որոշ սրճանոցի մէջ, ուր եւ ստանում են Կ։ Պօլսոյ Մահա թերթը։ — այս կողմից նոքա կարող էին աղնիւ օրինակ լինել Փարիզի եւ ուրիշ շատ քաղաքների Հայերին։

Ես ծանօթացայ Վիէննայում երեւելի դքսոր Ծրիդրիս Միւլլերի հետ։ սա անգամ է գիտութեանց ձեմարանի եւ ուսուցիչ կայսերական Համալսարանի մէջ։ այս համբաւաւոր արեւելագետը, որ դասախօսութիւն է անում Սանսիրիտ եւ Զէնդ լեզուների, գիտէ նոյնպէս եւ Հայերէն լեզուն։ Մի ամբողջ Ժամ խօսեցաւ նա ինձ հետ գրոց լեզուով եւ գեղեցիկ ոճով այնպէս հէշտ եւ ազատ, ինչպէս մենք խօսում ենք աշխարհաբար։ Պ։ Միւլլերի Հայերէն խօսակցութիւնը անհամեմատ աւելի յաջողակ էր՝ քան թէ Փարիզի հայագետ Պ։ Դիւլորէի խօսակցութիւնը։ Գիտնական Գերմանացին ցուցեց ինձ կայսերական մատենադարանի մէջ 25ի չափ Հայկական ձեռագիրներ, ըստ մեծի մասին կրօնական բովանդակութեամբ։ միայն մէկը՝ փոքրագիր Մաշտոց՝ գեղեցիկ վայելչագրութիւն ունէր եւ մի քանի պատկերներ, իսկ միւսնե-

որը թէեւ մագաղաթի վերայ՝ չէին ընտիր օրինակներ։ Պ. Միւլլէրը ինձ ասաց որ նոյն մատենագարանի մէջ կան նաեւ 30ի չափ տպած գրքեր։ որոց մէջ երեւելի են Ամատերգամ տպած Աստուածաշունչ եւ Մովսէս Խորենացւոյ պատմութիւնը։ Խօսակցութեան մէջ ես նկատեցի որ՝ այս Հայագէտ գիտնականը շատ լաւ ծանօթ էր Հայկական արպագրութեան հետ եւ մի առ մի յիշեց թէ ինչ գրքեր տպուել են վերջին ժամանակներս ի Ս. Էջմիածին։ Մոսկուայ Պետերբուրգ։ եւլին։ Նա առանձին հետաքրքրութեամբ խօսում էր Առաքել պատմագրի պատմութեան վերայ եւ ցաւակցութիւն յայտնեց որ չէ կարողանում գտնել դրա տպածը։ Պ. Միւլլէրը ինձ ասաց՝ որ ինքն եւս ունի իւր սեփական 10ի չափի Հայերէն ձեռագիրներ։ Նա մեծ գովասանութեամբ խօսեցաւ Հայոց մատենագրութեան եւ լեզուի հարստութեան եւ գիտնական արժանաւորութեան վերայ։

Վիէննայում կայ ինչպէս յայտնի է, եւ մի Հայ-կաթոլիկ վանք Միսիթարեան միաբանութեան։ Սա առաջ հաստատուած էր Տրիէստ քաղաքում։ Բայց Նապոլէօն Ա արքայի սոցա այն տեղից 1812 թ. վանքը ունի մի ընդարձակ եւ գեղեցիկ եկեղեցի փողոցի վերայ։ Բայց ոչ իւր արտաքին ճարտարապետութեամբ եւ ոչ ներքին տեսարանով չէ յիշեցնում ոչինչ հայութիւն։ Սորա մէջ չկայ ոչ մի պատկեր կամ արձանագրութիւն Հայկական սեղանները, պատկերները, արձանները, նրատարանները, բոլորը կաթոլիքական են։

Ես ներկայ էի կիւրակի օր սպասարագին ժամարարի զգեստը նոյնպէս կաթոլիքական էր եւ ժամասացութիւնը լի։ Եթէ չիմանայի որ՝ այդ հայ-կաթոլիկաց եկեղեցի էր, պէտք է կարծէի որ բուն լատինական եկեղեցւոյ մէջ էի ժամարարին սպասուորումէր միայն մի պաշտօնեայ առանց շապկի՝ վանական շորով, իսկ մնացած միաբանութիւնից ոչ ոք ներկայ չէր։ Յետոյ միաբաններից մէկը ինձ բացատրեց որ նոքա առհասարակ եկեղեցի չեն ելնում այլ ունին իւրեանց համար առանձին աղօթատուն, որը ինձ չցոյց տուին թէեւ ես խնդրեցի։

Եկեղեցին միտ որած է վանքի հետ մի ընդարձակ սենեակով, որ աւանդատուն է։ Ես մտայ այդտեղ եւ խնդրեցի մէկ վարդապետից որ ինձ ցոյց տան վանքը։ Նա ինձ տարաւ մի փոքր սենեակ եւ խնդրեց սպասել։ սպասեցի ամբողջ կէս ժամ։ Սենեակը ըստ երեւութիւն ընդունարան էր, մի փոքր թախտ, մի փոքրիկ սեղան, չորս աթոռ, մի քանի պատկերներ, ահա բոլոր կահ-կարասիքը։ գարձեալ ոչինչ հայութեան նշան։ պատկերներից մէկը ներկայացնում էր բոլոր պապերի փոքրադիր պատկերները։ սեղանի վերայ դրած էին մի քանի լրագիրներ՝ Գերմաներէն լեզուով։ Միւս փոքր սեղանի վերայ մի տեսակ հոգացողութեամբ փաթաթած էր կանաչ մահուդի մէջ մի բան։ հետաքրքրութիւնից բաց արի այդ խորհրդաւոր բանը, եւ երեւակայեցէք զարմանքս, — այդ էր նորից կամ դուրս ասած խաղագործիքը։ Ուրեմն միսիթարեանք ոչ

միայն ինքեանք զբաղվում են այդ խաղով, այլ եւ հիւրերին միջոց են տալի զբաղուիլ նորանով՝ երկար սպասելու տաղտիութիւնը չգգալու համար:

Վանքը ներկայացնում է ընդարձակ քառակուսի քարաշէն տուն, որոյ երկու կողմի ներքնայարկը բաղկացած է կրակներէից, որոց վարձը է վանքի գլխաւոր արդիւնքը: Մի փոքրիկ փողոց, որի վերայ նայում է վանքի գլխաւոր կողմը, կոչվում է Գերմաներէն Միլիարեանց փողոց: Թէ տունը եւ թէ եկեղեցին բոլորովին նոր շինութիւններ են եւ աւարտած են կարծեմ 1874 թուին: Վանքը ունի եւ փոքր պարտէզ:

Մի երիտասարդ եւ քաղցրաբարոյ վարդապետ ինձ առաջնորդեց վանքը տեսնելու, սա էր հիւրընկալ Հայր Աւետիք Գոյալեան, Վալաքիայի ծընունդ եւ Ղուսաւորչական ծնողների զաւակ, բայց վանքի մէջ կաթոլիկ դարձած: Տպած գրքերի գրադարանը բաւական ընդարձակ է եւ հարուստ, բայց գրքերը գեռ եւս անկանոն կերպով շարած կամ թափթփած են՝ շինութեան նորութեան պատճառով, Հայերէն գրքերի մասը աւելի բաղմամբիւ չէր: Մի ուրիշ սենեակի մէջ տեսայ երեք փոքր գրողի մէջ ամիսփած 50—60ի չափ Հայերէն ձեռագիրների, ըստ մեծի մասին կրօնական բովանդակութեամբ: Առանձին սենեակ լի էր գերմաներէն վաճառելի գրքերով: Վանքը ունի բաւական հարուստ թանգարան հանքերի, դրամների, նկարների, չորացած թըռչունների, եւլն: Մի այլ սենեակի մէջ տեսայ մի քանի ֆիզիքական գործըր-

ներ, իսկ միւս սենեակի մէջ՝ մի քանի լիտր կարմիր սոխ գետնի վերայ փռած: Վսլրոցը նոյնպէս խեղճ գրութիւն ունի. սա բաղկացած է միայն մի սենեակից. սեղանները եւ նստարանները անձանօթ են մանկավարժական պայմաններին: Այժմ կան միայն 11 աշակերտ՝ երեք դասակարգի բաժանած: Չորերը նոյն են, բայց գօտին որոշ բարձր դասակարգը ունէր սեւ կաշու գօտիկ, իսկ միւսները կարմիր շալ գօտի: Վարժապետի խօսքին նայելով՝ աշակերտները սովորում են համարեա բոլոր կրօնական եւ արտաքին գիտութիւնները եւ շատ լեզուներ. բայց բոլոր վարժապետները նոյն վանքի միաբաններն են: Միջոցը չներեց ինձ փոքրի շատէ՝ ծանօթանալ աշակերտների յառաջագիմութեան եւ զարգացման հետ: Բայց նոցա հիւանդոտ, գեղին, նիհար, մեռած երեսները շատ քան չէին խոստանում:

Վանքը ունի շատ ընդարձակ եւ բարեկարգ տպարան, բայց արդէն երկու տարի է որ դա վաճառուած է ուրիշին, եւ տէրը լծարում է միայն տան վարձ: — Ահա ձեզ եւ ազգասիրական գործունէութիւն:

Ես տեսնութիւն ունեցայ Աբրահամ եւ մի քանի միաբանների հետ: Խօսքը ինքն ըստ ինքեան բացուեցաւ կրօնական առարկայի վերայ եւ ես զարմացած մնացի, թէ որ աստիճան ծայրայեղ է եղել սոցա կրօնամոլութիւնը: Աբրահայ Հոմեական Կաթոլիկ եկեղեցոյ զկայ հոգոյ փրկութիւն — ահա նոցա նշանաբանը, նոցա կարծիքով Հայոց եկեղեցին միան-

գամայն մոլորուած է եւ աւելի ստոր է քան թէ յունական եկեղեցին. մինչեւ Հայոց եկեղեցին չխափանէ իւր կաթոլիկոսութիւնը եւ չընդունէ պապի իշխանութիւնը (°) — չէ կարող հոգւոյ փրկութիւն տալ իւր ժողովրդին: Եւ ահա այսպիսի բառքս արտասանող մարդիկ մի քանի բողոքից յետոյ ինձ հաւատացնում էին թէ իւրեանց բոլոր կեանքը նուիրած են ազգին եւ ուրիշ զգացմունք չունին բաց ի ազգասիրութեան զգացմունքից: Որպիսի զարմանալինմանութիւն Վիէննայի եւ Վենետիկի Մըխիթարեանց մէջ. նոյն ոգի նոյն ուղղութիւն, նոյն կրօնամոլութիւն, նոյն յամառութիւն. ահա այստեղ է երեւում այն սոսկալի ազդեցութիւնը, որը գործում է ճիզոնիտականութիւնը ամենայն տեղ՝ ուր ուրեք հասցնում է իւր գործունէութիւնը: Բայց Վենետիկի Միխիթարեանք գոնեա աւելի քաղաքավարի են նոյն միտքը յայտնող ոճերի մէջ. նոցա եկեղեցին, նոցա ժամասացութիւնը, նոցա զգեստաւորութիւնը, նոցա կենցաղավարութիւնը շատ բանով յիշեցնում է տակաւին Հայկական յատկութիւն, մինչդեռ Վիէննայի Միխիթարեանցների մէջ բոլորովին անհետացած տեսայ այդ: Եւ առհասարակ՝ հարստութեան, բարեկարգութեան, գիտնական հաստատութեանց եւ այլ շատ բաների կողմից՝ Վենետիկի վանքը անհամեմատ գերազանց է Վիէննայի վանքից:

Վ. Վ. Բ.

1878 թ. 18-24

Վ. Լեւնա.

ՆՈՒՆԻ ԱՌԱՔԵԼԵԱՆՑԻ.

Գանձակեցի հանգուցեալ Խանում Առաքելեանց բարեպաշտ այրին՝ ըստ յորդորանաց բարեկրօն Գրիգոր Քահանայի Թումանեանց՝ ինչպէս Գանձակու Հայոց դպրոցաց եւ այլոց նուէրներ կտակած էր, նոյնպէս յանուն եւ ի նպաստ Ս. Գէորգեան ձեմարանի Մայր Աթոռոյս Դ. Կաթիւ (100) ռբլ. նուէր կտակած լինելով, հանգուցելոյն որդի Մեծարգոյ Պ. Աբրահամ Առաքելեանց կատարեց իւր մօր կտակը, որոյ համար եւ մեր շնորհակութիւնը կ'այտնեմք՝ աղաչելով զԱստուած՝ շնորհել հանգուցեալ Խանում Առաքելեանցի հոգւոյն հանգիստ եւ երկնից սուրբ Արքայութիւնը:

Որչափ կրկին մեծ օգուտներ կ'բաղուին մեր համայն ազգային բարեկալտակ հաստատութիւններէն՝ եթէ Ա. Առաքելեանցի նման ամեն ձեռնհաս մեր եղբարք եւ քորք սիրեն նուէրներ կտակել ի նպաստ Մայր Աթոռոյս՝ Հայոց Ազգային - Հոգեւոր դպրոցաց՝ եկեղեցեաց եւ այլոց՝ միանգամայն բարեաց յիշատակներով զանձինս անմահացնելով: